

Žaklina Kutija / Nikola Šimić Tonin

HEREDITARNOST U DJELIMA VJENCESLAVA NOVAKA

Sažetak:

Djela Vjenceslava Novaka čitamo u djetinjstvu tijekom osnovnoškolskog obrazovanja, kao snažnu realističku prozu tijekom gimnazijskog obrazovanja i vraćamo mu se kao zrele osobe s mnogim proživljenim životnim iskustvima. Zbog čega se vraćamo tom izvoru naše nacionalne književnosti?

Mladost donosi određene prosudbe i često je opterećena sugestijama ili svojim još neizgrađenim književnim poimanjima. Mnogo pročitanih djela raznih autora različitih nazora i stavova, pitanja i odgovora „o svrsi umjetnosti, književnosti“, djela uobličeni u različitim formama, perspektiva i izražajnih htijenja, često traže nova čitanja i preispitivanja. Univerzalni općeljudski problemi i teme, koje na neki način: naslijeđe, uvjetovanost, kontinuitet, određenost sredinom, neki književnici isključuju na periferiju književne zaokupljenosti, tako i teme sadržane u Novakovim djelima i njegovu tezu i načelo da bismo, možda, život lakše podnosili u svom okruženju iz kojega nas je sve ono naslijeđeno u nama i oko nas, dobrim dijelom oblikovalo kao osobu – lik u fikciji, književnom djelu.

Prije nekoliko desetljeća ovaj je pojam izazivao nelagodu, a hereditarnost kao ograničenje, konzervativni stav, jer su težnje i misli grabile prema individualizmu, pripadanju nekoj imaginarnoj slobodi „slobodnih ljudi“, a hereditarnost bi pri tom bila uteg. Tek zrele godine, ponovljena čitanja, otvore zatomljene osjećaje potisnute spoznaje bez straha, bez predrasuda, samouvjerenog dugotrajno promišljane. Znanstvene činjenice različitih disciplina vraćaju nas „doma“ i govore dijelove teksta romana Tito Dorčić, sretni što ste se problematici vratili, tužni što se sve nije dogodilo prije. Trebala se dogoditi sveprisutna tehnološka revolucija u svim područjima znanosti, svijet postati „Globalno Selo“, medicina i forenzika toliko napredovati kako bismo se vratili na početak. Realnost rođenja, podneblje, milje koji nas oblikuje, obitelj i podrijetlo, genetske predispozicije. Genetske prilagodbe se sporo događaju i specifične su, kao što su specifične i lokalne zajednice, sa svojim socijalnim odnosima. Nije uvijek sve moguće odbaciti, koliko god to pojedinac – lik, htio. Naša primarna matrica bori se za afirmaciju svega što je duboko u nama zadano. Vjenceslav Novak je to predočio u svojim romanima. Pojedinac izvan konteksta svoga podneblja, svojih tradicija i svojih stoljećima stvaranih predispozicija, strada. Zbog čega i zbog koga postati netko drugi, izgubiti dobar dio sebe i biti izgubljen za društvenu zajednicu?

Hereditarnost je u djelima Vjenceslava Novaka naglašena, ali je veliki broj književnika kod kojih nije u prvom planu, ali postoji. Postoje književnici koji su s puno ironije, ali ne s manje ljubavi, promišljali ljudske odnose i postupke. „Em smo Horvati“ – kaže Matoš, a posredno u svojim zrelim godinama u romanu Zastave Miroslava Krležu, mnogi ulomci mogu poslužiti kao primjer hereditarnosti.

Ovim ćemo radom dokazati da književnost – umjetnost riječi, riječi kao prenositelja mnogih znanja, uvjerenja, usmeno ili pisano, čuva naslijeđe,

upozorava na realnost i ima stožerni značaj za znanost svijeta, kontinuitet opstanka, snažna potreba za pričom kojom želimo s nekim nešto posebno i bitno podijeliti, kojom želimo upozoriti i uprizoriti mogućnosti socijalnog i moralnog pada.

Vrijednost naslijeđa i pripadnosti zajednici možemo svjesno obezvrjeđivati, ali koliko god se trudimo, ne možemo joj odreći značenje kao niz odrednica naše osobnosti, a taj, često silan trud nas vrati izvorima koji nas ozdravljaju, u kojima smo bolji, snažniji, tamo gdje nas prepoznaju. Stoljeće od Novakovih romana znanost potvrđuje spoznaje i stavove ovoga profesora glazbe, osjećajnog pojedinca koji je *naslonio uho*, osluškiavao bilo društva i konkretnog čovjeka, shvatio bit opstanka, pokušao literaturom pomoći. Njegovim djelima se vraćamo, obogaćeni iskustvima življenja i novim nadahnućem za analitičke prosudbe.

Ključne riječi: hereditarnost, umjetnost, glazba, škola, duh, licemjerje, lukavost

Uvod

Hrvatska je književnost u kontekstu svjetske književnosti imala neke zajedničke značajke, ali i specifičnosti uvjetovane, prije svega, povijesnim, sociološkim i snažnim političkim razlozima. Iako je najčešća riječ rabljena u dugom kontinuitetu *promjena*, a odnosila se na razna područja života, a posebno na sva područja umjetnosti, najčešće je dugo ostajala na razini htijenja, tapkala ili se zaodijevala formalnim, napamet naučenim frazama. Stvarne promjene uvijek su bile bolne, spore za percepciju pojedinca koji ih je želio. Druga polovina 19. stoljeća iznjedrila je nove pristupe shvaćanja nekih predodžba o nastanku i promjenama života na zemlji, teorija evolucije koja nije ostavila ravnodušnim ni

Vjenceslava Novaka. Vrijeme novih patenata, znanstvenih otkrića, strojeva, ubrzan razvoj tehnologije tiskanja i većega protoka informacija, dijelom su osigurali i našem piscu pristup javnosti. Povećavala se udobnost življenja i mogućnosti stvaranja profita, ali i pojačalo raslojavanje. Oni spretniji tragali su za *novim vrijednostima*, buneći se protiv tradicionalnog, povezujući ga s ograničenošću. S prijezirom su govorili i pisali o svemu što nije bilo u skladu sa svim područjima koje pokriva riječ *moda*. Mode su se mijenjale, stavovi mijenjali predznake, a mnogi s osjećajem nesnalaženja, straha, otuđenosti stradali *s otrovom u duši*.

Ovaj naslov, *Otrov u duši* sveučilišnoga profesora, akademika Krešimira Nemeca ne ostavlja mjesta razmišljanju ponovnoga čitanja djela književnika. U osnovnoj školi je Novak obvezna lektira, sa surovim temama socijalne bijede, alkoholizma i siromaštva, a u srednjoj školi izvor novih pitanja. Teme morala, odgoja, ljudskih prava, propadanja i zanimljiva, a uz Novaka snažno izravno povezana: tema hereditarnosti. Značenje pojma: *biol. genetsko nasljeđivanje fizičkih svojstava od roditelja prema njihovoj djeci i potomcima; nasljednost, heredit, ali i niz fizičkih obilježja koja jedinka dobiva putem hereditarnosti*.

Površnim čitanjem mogli bismo pomisliti: *nazadnjaštvo*, no stoljeće poslije i istraživanja, zapravo život sam, nas demantiraju. *Ostani doma, radi u čemu si najbolji, za što si predodređen i bit ćeš sretan*. Sve upućuje da je profesor, glazbenik, pisac udžbenika, osoba koja aktivno sudjeluje u odgoju malo preveć kruta i da dobro ne prosuđuje, ide linijom manjega otpora, ali kada pročitamo neka njegova djela i shvatimo svu snagu toga uma i snagu duha da pronikne u najtananije niti umjetnosti, psihologije (koja tada tek postaje znanost), moramo zastati i otvoriti se novim prosudbama.

Novakovo poimanje umjetnosti

Književnost ima veliko značenje u kulturi svakoga naroda, pokušava biti samosvojna i autonomna, ona govori i otkriva vidljivo i skriveno u svakodnevicu. Njezina uloga i vrijednost na temelju koje se realizira jezik kao najmoćnije sredstvo sporazumijevanja i komunikacije kao izrazito ljudske osobine. U vječnim traženjima i pronalaženjima u kojima se našao i književnik, glazbenik i kritičar Vjenceslav Novak koji je svojim djelima obogatio hrvatsku književnost. Književnike treba razumijevati u kontekstu vremena pisao je profesor Ivo Frangeš, donositi tako istinitije prosudbe jer bi književnost trebala biti pozitivno nastojanje s plemenitim ciljem promjene na bolje. U takvu potrebu promjene i uz sve uvažavanje postignutoga u umjetnosti uvjeren je Amadej, glavni lik manje poznatoga romana Dva svijeta. Amadej izgovara, sve ono o čemu književnik promišlja: o odgoju, o glazbi, o književnicima, o vrijednostima dosegnutim tijekom povijesti. Tako otkrivamo veliki raspon tema o kojima je Novak htio progovoriti. Opravdanje za to progovaranje, ali i sumnju u odabir izraza nalazimo na stranicama romana Dva svijeta. Kolega Vesely, koji se Amadeju nekako priljepio kao priljepak, komentira sve ono što mladi Amadej, još uvijek prepun ideala, ne uviđa. Posrnuli praški đak, pod teretom siromaštva strada. Birokracija, uštogljenost i zastarjeli način poučavanja, malograđanština i licemjerje su dio misli izgovorenih preko lika Veselya i, svjesno ponuđene, govore o aspektima promišljanja mnogih negativnih pojava u društvu i konkretno u Hrvatskoj. Njemu je suprotstavljen lik Amadeja koji na sve gleda idealistički, a zapravo književnikovo poimanje istih tih pitanja suprotstavlja na *način kako bi trebalo biti*. Potreba da ih detaljno iznese, ali i komunicira s potencijalnom publikom o potrebi pisanja s jasnim shvaćanjem kako nastaje literatura izrečena je preko lika Veselyja: *Čujete li, kolego, vi bi onda mogli pisati i romane ako ste to izmislili*. Uvjeravajući Amadeja na neprihvatljiv čin

ucjene informacijama Vesely *cinično, gorko*, nedvosmisleno sažima svu rugobu ljudske stvarnosti, s *prizvukom zlobe i prezira* u rečenicama: *Nađu se blune koje se po sterilnoj nemoći svoga duha naključaju u školi mrtve, neprobavljene nauke, a profesori ih ocjenjuju s odlikama. Takvu sterilnu neman, vičnu živinskoj pokornosti, čekaju dašto visoka mjesta; odakle njima pravo da ravnaju onime čega u sebi nemaju – duhom. Razumijete li zašto mrzim ljude, zašto moram planuti kad vidim kako se potpuna duševna nemoć koči nepojmljivom smjelošću: mi smo odabranici...* (309. str. Dva svijeta).

Procjep koji vlada Novakovim likovima je spektar različitih promišljanja, gorčine spoznaje o uvjetima življenja i fatalističkog osjećaja da se ništa ne može promijeniti. Trenutci optimizma su unutarnje borbe i svojevrsni psihološki obrambeni mehanizam koji se hrani idejom da trebaš ostati tamo gdje si niknuo, u okruženju u kojemu možeš opstati, živjeti, biti uvažavan, umanjiti mogućnost patnje i nerazumijevanja. Hereditarnost, biološku predodređenost su dugo stvarali mehanizmi prilagođavanja i promjene kako bi neka jedinka zadržala osobine koje će opet netko naslijediti. Osobine, sposobnosti opstanka dugo su se formirale, oblikovale i preoblikovale: *Djedovi su bili ribari, otac ugledan i sposoban ribar* i Tito Dorčić koji u svakoj pori svoga tijela, gena nosi ribarski zanat doveden do savršenstva, s nadnaravnom intuicijom za lov, razumijevanje podmorja koje nije nigdje pročitao, nitko ga tomu nije učio govori riječi i danas aktualne: *Slušaj prirodu. Bez dubljega razumijevanja, površnost opstaje, ali na margini umjetnosti, na dnu ljestvice opstanka. Mnogi ulomci bi mogli potvrditi Novakovu misao o osrednjosti nasuprot misli o vrijednostima nadgradnje na već postojeće: U mnogočemu otkrivao bi odvratnost, glupost i nedostojnost, u naucima, u gladovanju, u mnogim uredbama ljudskoga društva, a pogotovo u nerazumijevanju*

vanjskoga svijeta koji se već toliko puta srazio grubo sa svijetom njegove duše. (309. str. Dva svijeta)

Na 403. stranici, već izmrcvaren, ali ne bez nade, Amadej dočeka odgovor nakladnika za njegove kompozicije: *Niti to što sam držao gotovo u ruci ne ide glatko i bez zapreka kako ja sebi utvaram da mora poći u životu sve što je pravedno i jasno. I opet dva svijeta: kako bi imalo biti – i kako jest. - A kakve su to zapreke! Nakladnik je voljan štampati moj ciklus kompozicija za glasovir, voljan mi je za prvo izdanje od dvije tisuće egzemplara dati honorar od hiljadu maraka čim potpišem priloženi ugovor – tek ja se moram odreći svoga imena!*

Tito Dorčić nakon jednoga stoljeća

Odabir likova, *galerija tužnih sudbina koji žive s otrovom u duši*, u Novakovim djelima odraz su njegovih karakternih osobina, njegove empatije i analitičnosti svih bitnih društvenih pitanja. Politikom se nije izravno bavio, ali se iz njegovih djela da iščitati odanost hrvatskom narodnom biću. Sve što je i sam svojim životom mogao potvrditi. O tomu su pisali analitičari Novakova opusa, ali naknadno, s velikim vremenskim odmakom. Jesu li potrebe valorizacije u ediciji Povijesti hrvatske književnosti (knjiga 4.) potaknule na novu percepciju onoga što je Silvije Strahimir Kranjčević odmah uočio i pozitivno ocijenio. Shvaćeno kao lokal patriotizam, bez dovoljnog angažmana kritike, Vjenceslav Novak je dočekaio potvrdu svoga rada, talenta, strpljive minuciozne analitike prostora, ljudi i vremena. Pišući o okolnostima stradanja Lucije u Posljednjim Stipančićima upozorava na neprihvatljivi zaostali, patrijarhalni odgoj. U tom drukčijem odgoju strada osoba koja čita, kriomice iz knjiga, literature crpi znanja i oblikuje stavove. Tako nježni, ženski karakter stoji uz bok muškom liku Amadeja. Odgoj i učenje dio su piščeve svakodnevice i on ih na različite načine uklapa u svoje novele i romane.

Iskustveno i s potrebom opstanka on je prisiljen raditi više, pisati i objavljivati. Tako je na temelju svojih tužnih i ružnih iskustava spoznao sav jad i licemjerje koji je u njemu, intelektualcu stvarao otpor skriven u karakterima njegovih likova – *Otrov u duši (Krešimir Nemeć).*

Što se događa kada iskorijenjen iz svoga prirodnog miljea iščupamo život pokušavajući prisilno preoblikovati budućnost s dobrom vjerom da je sreća tamo gdje smo je mi, na temelju društvenih pokazatelja, projicirali. Titov otac Andrija na krštenju svoga jedinaca sanjari o činovničkom položaju svoga sina rušeći tako dugu ribarsku tradiciju obitelji koja je od ribarenja pristojno živjela. No, čovjek nikada nije zadovoljnim onim što ima, nego uvijek misli kako je sreća negdje drugdje. Ugled, položaj, sve ono što sam nije mogao imati na onoj razini na kojoj je smatrao da mu pripada. Zahvaljujući na zdravici, oštro je odgovorio kumu na krštenju: *Po starinskom običaju ja se zahvaljujem na zdravici našega štovanoga starine Kuzme, jer znam da je stari i prokušani prijatelj naše kuće i da nam želi u svojoj duši dobro. Ali to mu kažem da neće doživjeti on a niti nitko drugi, ako ja budem živ, da moj najstariji sin bude ribar... Zahvaljujem se i ispijam.*

Nastavlja na kraju: *Besjede ... prazne besjede – trpkoo se smijao Andrija. – Činovníku osvane plaća svakog jutra pod uzglavljem, barata laganim perom zimi u toploj sobi, a čast mu se iskazuje svuda. A što je jadni ribar? Ribaru je neprijatelj bura, sunce i mjesec i svaki kamen na morskom dnu. Pa kako da zavidi činovník ribaru? U tim besjedama ne vidim pameti.*

Prepričavati poznati tekst nije potrebno, tek treba naglasiti da je to uobičajeno mišljenje za bilo koje zanimanje koje ne pripada javnoj upravi i službi. Sve što je otac Andrija morao učiniti za sina Tita tijekom njegova školovanja zoran je primjer aktualan i danas, više od stoljeća poslije. Svakodnevno na svim razinama uočavamo iste situacije i probleme. Kao da se Hrvatska nije pomaknula

niti za jedan korak. Ljudi na pozicijama koji nisu dorasli namještenju, obrazovanje koje puževim korakom gmiže, nerazumijevanje, klijentelizam. Sve je u Novakovom romanu Tito Dorčić. Ne bi naškodilo mnogim roditeljima, a i djeci da ga pročitaju. Aktualan je do srži suvremenoga života, danas u doba sofisticirane tehnologije, ali ne i sofisticiranih poimanja stvarnosti. Sve moralne devijacije su ostale. Ljudi su sa svojim iskonskim osobinama karaktera jednako podijeljeni, prizemljeni i licemjerni. *Imaš onoliko prostora koliko ga otmeš drugima* (N. Š. Tonin) – komentar na mnoge uočene moralne devijacije. Tito Dorčić je u raskoraku poslušnosti koju dosljedno prakticira, *lukavo nadvladava sve prepreke* i pronalazi alternativna rješenja kako bi zadovoljio očekivanja oca, ali i sebe sama kada je već preduboko u činovništvo zagazio. No, postoji nešto čime ne možemo upravljati – podsvijest koja pritajeno akumulira tuge i strahove, potisnute želje i svoju vlastitu prirodu. Pribjegavanje mislima o genskoj predodređenosti je rezultat analize svoga položaja, osjećaja poniženosti, neostvarenosti svrhe življenja. Senzibilna Novakova duša je postavljala pitanja: Što da sam ostao tamo gdje sam poniknuo, bih li ovoliko pretrpio? Je li odabir posvećenosti glazbi, pisanju, umjetnosti bio za mene dovoljan razlog za ovoliko mučenje? Jesam li morao napraviti tolike kompromise, a često i šutjeti, iako su misli plakale i tražile izjašnjavanje? Sve su to pitanja koja mnogi i danas sebi postavljaju. Komfor življenja u svakodnevicu nije donio komfor u mogućnosti nekažnjelog slobodnog izražavanja stavova. Za to se i danas pametni i dobri ljudi, vrijedni građani, itekako moraju boriti, a onda tko preživi. Tito Dorčić nije. Um nije mogao podnijeti toliki teret gubitka ugleda, pogrešne sudske odluke, pravnik koji to, u pravom smislu te profesije, nikada nije mogao postati. Sva upozorenja dobronamjernih osoba nisu pomogla. Sav intelektualni napor završio je gdje je započela priča u lovu za ribom koja se ne da lako uloviti. Tako se stara poslovice obistinila u još jednom promašaju, a

svjedočimo im u primjerima tijekom povijesti i u ovom 21. stoljeću: *Možeš kako hoćeš, ali nećeš dokle hoćeš.*

Biološke promjene i primjene u kontinuitetu života

Znamo li dovoljno o nama samima – možemo li zanemariti predispozicije nastale u kontinuitetu profiliranja pripadnika određene uže zajednice, miljea, obitelji?

Nekoliko životnih crtica koje navode na propitivanje: Možemo li gensku predodređenost u potpunosti zanemariti ili ipak uzeti s blagom zadržkom Novakova propitivanja.

Priča o Krapljanima

... Bija san ronilac puno godin. Lovija san spuge i sa ostiman i sa ronilačkon opremom. Radija san puno i na vadenju brodova. Uvik mi je bila »glava u torbi«. Bilo mi je teško kod vadenja puno brodov ali se posebno spominjen vadenja broda »Franc Jozef« koji je još prošloga rata bija potopljen u Boki Kotorskoj. Zatim vadenja jednoga francuskog razarača koji je bija potopljen u luki Bar. Hodija san doli u velike dubine, a najveća mi je bila dubina koju san postiga: 85 metri dubine - to je bilo kad san radija na vadenju trabakula »Karmen« koi se bija potopija na panti Brača.

Ronija san i u Egiptu u riki Nil. Bilo je tamo puno opasno roniti. Kalavali su nas pod vodu u kaveziman radi beštij, radi nilskih konji i krokodili. Bilo je gadno, ali najgore mi je bilo u životu kad san triba roniti u rudniku Raša. 1965. godine kad je bija poplavija rudnik Raša sve su Ijudi bili pokušali da ispumpaju vodu uz pomoć velikih pump. Ništa nisu mogle pumpe učiniti jerbo su doli bila otvorena vrata radi kojih nisu mogle pumpe raditi. Tribalo se spuštati doli. Tako nas četiri ronilca smo

se kalali doli s Iifton - nidi oko 30 metri dubine. Ali smo morali još hoditi tunelon oko 350 do 400 metri da bi ta vrata zatvorili. Bilo je: ili, ili. Ili se vratiti gori sva četiri ili niko, jer ako išta zataji nema ti ko više pomoći. Uspili smo i sve je bilo ~u redu, ali mogu reći da se išlo doli samo »na sriću«.

Primjer u priči - Čovik je ka' spužva

Svi imamo prijatelje i poznanike. Pojedina prijateljstva negujemo po inerciji, ništa od njih ne očekujući – ona su tu baš kao i ostale stvari kojima smo u životu namijenili ulogu rutine. Druga vrsta životnih susreta donosi nam bitne mudre spoznaje koje nije moguće izbjeći koliko god se trudili. Neugodne ili ugodne lekcije koje naučimo prate nas kroz cijeli život. Upravo takva je i priča o barbi Antunu s malog otoka Krapnja u Šibenskom kanalu.

Ljetovali smo tamo često kao obitelj jer nismo bili skloni zajedničkim odmaralištima, a za skuplje vrste smještaja nikad nismo imali dovoljno. Ili je barem tako to prezentirao moj otac znajući da je i sam sklon više avanturističkom nego komercijalnom ljetovanju. Želeći dokazati kako sam sjajno savladao plivanje krivo sam procijenio svoje snage i skoro zaglavio da nije bilo barbe Antuna. Pomogao mi je da doplivam do obale ponavljajući stalno da: blesavije dite nije sreo. Isto je mislila i moja stara jer sam tu svoju avanturu dobrano zapamtio kad me se dokopala. Ta je epizoda obilježila moj odnos s otokom. Krapanj ne samo da je najmanji i najniži naseljeni otok na Jadranu nego je obrastao šumom, zelenilom i mirisnim travama koje neodoljivo podsjećaju na scenografiju neke animirane bajke. I kad sam odrastao rado sam odlazio u tu minijaturnu oazu južnjačkog mira i izvorne mudrosti.

Antun je bio spužvar i naučio me prve ronilačke trikove. Govorio je da je: Čovik ka spužva, a ja sam narcisoidno mislio kako se to upravo mene tiče jer sam bio željan svih njegovih poduka. Naučio me da je na dnu mora nered ka i na kopnu jer nema plana gdje se i kada spužva bere. Dugo godina je u obitelji on ronio, a braća su mu veslala i brinula se za pumpu za zrak. Berba je bila dobra kad bi ubrao oko desetak kila spužve što je bilo dostatno i da se izdržava omanja obitelj. Antuna nisam viđao često pa teško da bi ga mogao i nazvati prijateljem, više poznanikom i učiteljem. Toliko ljubavi i istinskog zanosa prema ono malo zemlje, mora i kamena koji je on pokazivao rijetko se moglo vidjeti. Čudan čovik – rekao bi ja za njega, kao što je on za mene već prvog susreta rekao da sam čudno dite. Antun više nije živ, ali tu i tamo mi se čini kad se vjetar na Krapnju smiri da je moguće čuti njegov promukli glas i smušenu izreku: o čoviku i spužvi!

Od tada do danas Krapljani su granu spužvarstva i ronjenja razvili do savršenstva i to prvenstveno tehniku ronjenja. Dokaz da se razlikuju je činjenica da spadaju u rijetke ronioce koji završavaju u baro-komori, a intenzivno svaki dan borave tri do osam sati u moru te pri tom obavljaju vrlo naporan fizički posao. To je i psihološki jako zahtjevno. Da biste takvo nešto mogli raditi najvećim dijelom trebate imati „to nešto“ u genima i biti fizički pripremljeni. Za krapanjske spužvare ne vrijedi čuvena krivulja granice sigurnosti u ronjenju, već su oni sami, svaki ronilac individualno, stvorili nove krivulje sigurnosti, na temelju tradicionalnog profesionalnog bavljenja spužvarstvom. Oni mogu obavljati i do pet uzastopnih zarona u jednom danu na velike dubine, a da pritom ne ugroze svoj život. Mnoge priče potvrđuju da su se te, stoljećima profilirane evolucijske osobine koje su proizvele različitost, genetsku predodređenost, koristile u potrazi za potonulim brodovima i spašavanju imovine i ljudi.

Iskustvo, kondicija, ljubav prema ronjenju. Ronilačka odijela, cipele od olovnih đonova dok se spuštaju u morske dubine, u svijet mrtve morske tišine, s bubnjanjem u ušima, bitkom s teretom ispod mora, bitke s morskim strujama i čestim smrtnim opasnostima, iznjedrile su zanimljive i jedinstvene ljude i karaktere, a oni su se dosljedno vraćali, a i danas vraćaju tajanstvenosti morskih dubina i zanatu spužvarenja.

Priča iz Komiže

U Komižu je za rad u tvornici za preradu ribe iz Srednje Bosne došlo 67 radnica, djevojaka. Devet ih se vratilo u Srednju Bosnu u mjesta iz kojih su došle. Ostale su se udale. Komiža je zaživjela. Mjesto se doslovce preporodilo. Polja. Vinogradi. Crkva. Turizam. Ali, žalio mi se tad prijatelj i pomalo tužno pripovijedao: *Imam tri sina i ženu koju volim. I ja i moji... Sve! I taman, kad mojoj sreći ne bi trebalo biti kraja... Ne lezi vraže, ni jedan od njih neće na more. Ne dao dragi Bog, bježe od mora i od barke moji sinovi ko vrug od križa. A moji su od kad znamo zase – ribari.*

U gradu San Pedro u Kaliforniji (danas dio [Los Angelesa](#)) živi deset puta više Komižana nego u samom mjestu. Neke procjene govore i o 20 - 25 tisuća Komižana i njihovih potomaka u Americi i svi su uglavnom ribari.

Mario Puratić, ili kako su ga Amerikanci nazvali, **Puretic** ([Sumartin](#) na [Braču](#), [23. lipnja 1904.](#) - [Santa Barbara](#), [Kalifornija](#), [SAD](#), [6. siječnja 1993.](#)), bio je hrvatski izumitelj. Juraj Ivan Mario Puratić rođen je [1904.](#) godine u Sumartinu na [otoku Braču](#), od majke Marije File, rođ. Mateljan i oca Šimuna Marijana, u obitelji težaka i ribara. [1925. godine](#) odlazi iz svog rodnog mjesta Sumartin, s otoka [Brača](#), u potrazi za boljim životom, u Sjedinjene Američke Države. Po dolasku je radio u čeličani, a kasnije i u luci u [Brooklynu](#), a potom je godinama

radio kao ribar, te je bio upoznat s tadašnjom problematikom tog posla. Kako bi olakšao vađenje mreže iz mora, što je u to vrijeme bio najzahtjevniji dio lova, izumio je dio ribolovne opreme nevjerojatne jednostavnosti, koji je promijenio način lova plivaričarskim mrežama diljem svijeta. Taj izum je u ribarstvu ekvivalent izumu struje. Zahvaljujući njemu, [Peru](#) je povećao ulov plave ribe za 300 posto. Nakon nekoliko mjeseci tijekom 1953. godine, u [San Pedru](#) stvarao je proizvod koji se kasnije 1954. godine razvio u [Puratićevo vitlo](#). Prototip se pokazao izvrsnim. Posao za koji je prije trebalo 8 do 10 ljudi sada se mogao jednako brzo obaviti sa samo 5 ili 6 osoba, ali svejedno nitko nije bio zainteresiran za njega. Godine [1955.](#) je tvrtka *Marco* iz [Seattlea](#), specijalizirana za morsku građevinu i dizajn prepoznala potencijal njegovog izuma, te su njezini inženjeri iz prototipa proizveli proizvod za praktičnu upotrebu nazvan Power blok. On ima oblik veće koloture s aluminijskim kosturom i središnjim rotirajućim elementom, često obavijenim tvrdom gumom, koji obavlja rad. Kvaliteta proizvoda je vrlo brzo prepoznata te je do 1960. većina brodova plivaričarske flote Sjevernog mora već imala ugrađen Puratićev blok. S obzirom da služi pri lovu na plavu ribu, koja čini bolju polovicu svjetskog godišnjeg ribolovnog ulova, možemo reći da je on revolucionizirao ribarstvenu industriju. O popularnosti Puratićeva izuma možda ponajbolje svjedoči podatak da je na kanadskoj novčanici od 5 \$, koja je stavljena u opticaj 1972. godine, slika ribarskog broda, kočarice, s uređajem Power Block. Tijekom života patentirao je više od 20 inovativnih pronalazaka, mahom ribolovnih pomagala. Umro je 1993. godine u Santa Barbari, SAD. Pokopan je u rodnome Sumartinu, nakon što su njegovi posmrtni ostatci bili privremeno pokopani u Santa Barbari uslijed nemogućnosti njihove pravovremene dopreme u jeku [Domovinskoga rata](#), 1994. godine.

Jesu li ti patenti rezultat naobrazbe, isključivo iskustva ili kreativnosti pojedinca slučajni ili se nadogradnja naslonila na dugu tradiciju koja se nekako povezala i stvorila specifičan profil koji „to nešto“ imaju u sebi.

Još jedna od autentičnih priča je: *A ča triba govorit! Podnija san svega i svašta. Bija san toliko puti na pogibelji, koji san se topija dva puta: 1941. godine na 31. Vlll. od 3.30h popodne do 7.20h ujutro pliva san u moru, ja, dva Poljaka i jedan Grego, Nik - Nikola. I tamo su nas ujutro zgrabili ribari. To je bilo vanka od Liverpula, 650 milja od kraja. Turpedira nas je Nijemac, su dva torpeda brod je sentija dolika. Dvadesetpet članova posade, ča su bili pijani, oni su išli na dno, a ja nisan pija alkohol, ja i ovi smo se spasili, i još danas živ... Da je bija naš kapo o makine, ča je bija prije, nas ne bi bila čapala podnmornica, jerbo pod punom parom mi smo mogli činiti 19 milja, ali je bija kod nas jedan Inglež, opija bi se, pa ne bi zna ča čini, pumpali bi slanu vodu, a slaku izbacili bi vanka, tako bi vozili šest, sedam milj najviše, pijanstvo je bilo krivo najviše...*

Graditeljsko prepoznavanje

Dalmacija s one strane Jadrana. Malo tko bi mogao i povjerovati, da ako sa svjetionika na Palagruži pogledate i prema sjeveru i prema jugu, možete vidjeti Hrvate. Oni na jugu, na obali Italije čak su i nešto bliže od Lastova. Na isturenoj punti poluotoka Gargano, na pola puta od Pescare prema Bariju, nalazi se mjesto Peschici (Peskiči). Tu Hrvati žive, od stoljeća desetog. Mjesto su prije 1000. – te godine utemeljili Hrvati. I sve popraćeno povijesnim činjenicama. Po narodnoj predaji, a nešto je zapisano u starim dokumentima, gradić Peschici su utemeljili Hrvati oko 970. godine. U starim knjigama piše da je jedan, izvjesni Sueripolo, vođa Schiavona (Dalmatinaca) usidrio svoje lađe ispred ove pješčane plaže i tu na

kamenoj litici svojim podređenima naredio graditi nastambe – kamene kućice, kao one što su napustili s onu stranu Jadrana. Nastavili su štovati proroka Eliu (Iliju), koji je poznat kao zaštitnik bosanskih Hrvata. Ovaj svetac gotovo da nije poznat u Italiji, pa je i to jedan od dokaza da mještani ovog gradića vuku korijene iz hrvatskih prostora.

U Paklenici se cijele obitelji stoljećima bave klesarstvom i dovoljno je reći prezime da si rekao i da nisi mislio klesar, tako da imaju i svoju ulicu Ulica pakleničkih klesara.

Zaključak

O mnogim primjerima iz suvremenoga života moglo bi se pisati na velikom broju stranica i o tomu: da se dugotrajan sustavan rad u jednom području ukomponira u obilježja koja još uvijek treba istraživati. Aktivno znanje postaje pasivna predispozicija, a ona se dugotrajno razvija, evoluiraju neke stanice tijela i uma. Sve je to poznato i znanstveno dokazivo. O tomu treba li zakoračiti izvan svoga okruženja, danas se nepotrebno pitati. Ali, potreban je silan napor i motivacija pojedinca koji iskorači u novo, potpuno novo okruženje i profesiju. Samo rijetki dosegnu zacrtanu visoku razinu i afirmaciju. Mnogi tavore u osrednjosti nezadovoljni svime što ih okružuje, zapravo samima sobom. Promjena traži snažne osobnosti i nenametnute odluke. Ono što slomi mnoge, a slomilo je i Tita Dorčića su nerealna očekivanja, psihički strada. Amadej strada suočen sa samim sobom. Duh neukorijenjen u realnosti, smiješan do tragičnosti u svom idealizmu i posvećenosti umjetnosti. On psihički strada.

Dovoljno je kratko vrijeme pratiti medije, čitati kolumne, vijesti, analize i sinteze pa postavljati pitanja aktualnosti Novakovih djela. Malo grebanje po

planovima ekonomskih stručnjaka dovede nas bliže nego ikada do sada Novakovim temama. Dokumentarne emisije puštaju u medijski prostor primjere: *Još se moj pradida bavija kalafatom; Moji su stoljećima imali trgovinu; Moji su od davnina uzgajali koze; Moji su odnjegovali kvalitetnu lozu; Svi su moji bili klesari; Svi su moji bili ribari...*

Mnoge nove komponirane pjesme koje sluša veliki broj građana imaju riječi: ostani tu – *ovdi, na obali, kraj mora...* Jesu li svi ti pokazatelji osuđujući za žitelje ili se ta ideja slučajno zadržala do danas, mogu objasniti mnoge sociološke teorije i istraživanja. Možemo htjeti da je drukčije, ali uglavnom nije. Snaga riječi koje u svom pojmovnom značenju imaju veze s hereditarnošću sveprisutna je. Uglavnom, povezana je sa željom za nekom imaginarnom, zamišljenom srećom.

Novakovi likovi nisu izdržali, ali su suvremenom čovjeku zoran primjer promišljanja stvarnosti i nastojanjima prema boljem, uljuđenijem, čovječnijem. Hereditarnost možemo ignorirati, zanemariti, iza nje se skrivati, ali svakako o njezinim značenjima u prošlosti i sadašnjosti pažljivo i analitički prosuđivati, onako kako je u svom posljednjem, posthumno objavljenom romanu Tito Dorčić. O vječno aktualnoj temi u romanu *Dva svijeta* piše se i danas kada je kultura i kulturna djelatnost još zakonski nedovoljno uređeno područje. Hoće li sve ostati na slučajnostima postojanja Jahode, osobe iz drugoga podneblja s visokim moralnim načelima koji na temelju životnih okolnosti, sudbinske identifikacije pomaže Amadeju i na neki način ga odgaja s visokim moralnim načelima i postavljenim standardima u umjetnosti pa on s probuđenom nadom kako će mu berlinski nakladnici pomoći klikće: *Sviće! Sreća kuca i na moja vrata! Ipak mora pobijediti pravda. No, pravda ne stiže iz Berlina, a ne stiže niti iz Zagreba.*

Rezignirani redci: *Ja gubim kormilo života, u mene se vraća misao što me je toliko puta zavodljivo obletavala da je gradnja ovoga svijeta takova te je svako približavanje k onom što je nad njom nemoguće. Kultura, napredak, sve je to samo prividno, sve ostaje pri starom, tek se mijenja forma... a onda vapaj: O Bože, učini me drugačijega, jer propadam!*

Sve je davno napisano. Koliko razmišljamo o teoriji hereditarnosti, trebamo li ju potpuno zanemariti, pitaju ispražnjeni prostori naše Domovine, na koje će svatko za sebe dati odgovore. Novak nam je samo zorno predočio moguće posljedice.

Literatura - Izvori:

Vjenceslav Novak: *Otrov u duši*, Izbor i predgovor Krešimir Nemeč, Biseri hrvatske književnosti, Sedmo kolo, Svezak 38., Mozaik knjiga d. o. o., Zagreb srpanj 2009.

Milorad Živančević, Ivo Frangeš: *Ilirizam / Realizam*, Vjencislav Novak, Povijest hrvatske književnosti, Knjiga 4., Liber Maldost Zagreb, 1975., Str. 428. – 436.

Pet stoljeća hrvatske književnosti: Vjenceslav Novak, II., Pripovijesti, Tito Dorčić, Matica hrvatska, Zora, Zagreb 1964., Urednik Augustin Stipčević.

Joris – Karl Huysmans, *Naopako*, S francuskog prevela Ana Buljan, Litteris Zagreb 2005.

Joris – Karl Huysmans, *Pakao*, S francuskog preveo Božidar Petrač, Naklada Juričić, Biblioteka Književna blaga, Knjiga 3., Zagreb 2011.

Dragica Dujmović – Markusi, Sandra Rosseti – Bazdan: *Književni vremeplov 3.*, Vjencislav Novak, Pripovjedač, Hrvatski Balzak, *Posljednji Stipančići*, Povijest jedne patricijske obitelji, Str. 205. – 211., Predrealizam i realizam u hrvatskoj književnosti.

Nikola Šimić Tonin: Spužve, koralji i sudbine, Nekad i sad, Plodovi zemlje i mora, Prilog za poljoprivredu, ribarstvo i okoliš, Zadarski list, Četvrtak, Zadar, 11. listopada 2018., Broj 6. 488., Godina XXIV., str. 26.

Nikola Šimić Tonin: Plavanjska Maja Planinka, Naši ljudi i krajevi, Plodovi zemlje i mora, Prilog za poljoprivredu, ribarstvo i okoliš, Zadarski list, Četvrtak, Zadar, 8. studenoga 2018., Broj 6. 515., Godina XXIV., str. 26.

Nikola Šimić Tonin: Krapanka, baština, str. 261. - 266., Osvit, godište XVI, br.1-2. Mostar, 2010.

Nikola Šimić Tonin: Krapanjska kronika Svilčić Kalista-Omera, UDK 821. 163. 42-32., Hrvatska misao, MH Sarajevo BiH, God. XVI. Br. 3-4/12 (60) nova serija sv. 45. ISSN 1028-2246., 23., travanj 2013., str. 59. -64.

Nikola Šimić Tonin: Peschi, UDK: 821.163.42-92 / 821.163.4(497.6)-92., Hrvatska misao, Matica hrvatska Sarajevo, časopis za umjetnost i znanost, ISSN 1028 – 2246., God. XXI., Br. 2-3/17(74) nova serija sv. 59., str.127.

Nikola Šimić Tonin: U ponorima vremena potrgani đerdani mladosti, UDK: 929 Hrustanović H., Hrvatska misao, Matica hrvatska Sarajevo, Časopis za umjetnost i znanost, God. XXII., ISSN 1028-2246., Br. 1., 2018., 76/61., Nova serija, Str. 108. – 110.

Nikola Šimić Tonin: Ja te volim ka i mati dite, UDK: 929 Sikirić A. / 821 . 163.42 Sikirić A.(047.53)., Hrvatska misao, Matica hrvatska Sarajevo, Časopis za umjetnost i znanost, God. XXII., ISSN 1028-2246., Br. 1., 2018., 76/61., Nova serija, Str. 101. – 105.

Nikola Šimić Tonin: Poetika života težaka, Matica hrvatska Sarajevo, Časopis za umjetnost i znanost, God. XXII., ISSN 1028-2246., Br. 4, 2018., 78/63., Nova serija, Str. 129. – 130.

Nikola Šimić Tonin: Posljednje počivalište na starigradskom groblju žele kupiti i turisti, Groblje u Starigradu pepoznatljivo po položaju i izvedbi grobnica, Zadarski list, Četvrtak, Zadar, 25. listopada 2018., Broj 6.502., Godina XXIV., str. 10.

Nikola Šimić Tonin: Oruđe misli, UDK: 159.922.72-053.2., Matica hrvatska Sarajevo, Časopis za umjetnost i znanost, God. XXII., ISSN 1028-2246., Br. 4, 2018., 78/63., Nova serija, Str. 37. – 42.

Nikola Šimić Tonin: Rijeka Gacka – inspiracija i čuvar mojih tajni i snova, Portret Dragice Rogić, žene, majke, poduzetnice u tradicijskoj kulturi, UDK: 929 Rogić D., Matica hrvatska Sarajevo,

DIOGEN pro culture magazine & DIOGEN pro art magazine -ISSN 2296-0929; ISSN 2296-0937
Publisher online and owner, Assoc. Prof. Dr & Dr. Honoris Causa Sabahudin Hadžialić and Peter Tase, MBA
E-mail: contact_editor@diogenpro.com / WWW: <http://www.diogenpro.com/>
Časopis za umjetnost i znanost, God. XXIII., ISSN 1028-2246., Br. 1/19(79) nova serija sv. 64, 140
godina Matica hrvatska u Sarajevu, Str. 9. – 14.

Nikola Šimić Tonin: Na baštinskim zasadama, Dječje glazbeno stvaralaštvo, Festival dječjih
klapa u Zadru, Školske novine, Tjednik za odgoj, obrazovanje, znanost i kulturu, ISSN 0037 – 6531.,
UDK 37 (05)“530.1“, Broj 29 (3156)., Godište LXX., Zagreb, 8. listopada 2019., Str. 30.

Nikola Šimić Tonin: Pučki kulturni tribun, Kulturna baština, HRsvijet.net, Hrvatski informativni
portal, www.hrsvijet.net, 26.04.2020.

28.09.2020.g.

PR
DIOGEN pro kultura
<http://www.diogenpro.com>